

PRIEKULĖS SPAUSTUVĖ

DOMAS KAUNAS

Priekulė senaisiais laikais — nežymus Rytų Prūsijos bažnytkaimis, pirmą kart paminėtas 1540 metais birželio mėnesį Klaipėdos miesto valdybos mokesčių knygoje. Vokiečių feodalai jame įkūrė didžiausią Pamaro dvarą, keletą smuklių, o taip pat eilę pajėgių alaus daryklų, savo laiku konkuruusių net su Klaipėdos miestu. Nuo pačios reformacijos pradžios Priekulėje veikė maldos namai, kurių vadovais neretai buvo skiriami Karaliaučiaus bei kitų universitetų auklėtiniai, išsilavinę ir raštingi žmonės. Paminėtini F. Masalskis (1558—1613), J. Bretkūno biblijos vertimo tikrinimo komisijos narys, L. Zengštoko bendradarbis J. Aldas (1580—1642), pirmo lietuviško bitininkystės vadovo autorius D. Setegastas (1730—1810), 1849 m.ėjusio laikraščio „Lietuvininkų prietelis arba „Klaipėdos ceitungos“ redaktorius R. Cipelis (1813—1894), eilė G. Neselmano, A. Šleicherio, F. Kuršaičio bendradarbių. XIX a. pirmoje pusėje Priekulė smarkiai ūgtelėjo. 1848 m. revoliucijos banga smarkiai sukrėtė prūsikojo monarchizmo pamatus; buvo įvykdyta eilė reformų. Jos teigiamai veikė ir ekonominį gyvenimą. Priekulėje išaugo eilė mūrinių namų, pirmą kart istorijoje buvo išgrįsta centrinė gatvė. 1846 metais iš Klaipėdos atvestas plentas sparčiais tempais buvo statomas toliau. 1849 m. jis pasiekė Sakučius, tais pačiais metais buvo pastatytas tiltas per Miniją, o 1853 m. užbaigtas kelias iki Tilžės. Priekulės miestelis ypač sparčiai ėmė vystytis 8—9 dešimtmetyje. Visų pirma buvo

nutiesta eilė naujų susisiekimo kelių. 1877—1880 m. pastatytas Priekulės—Lankupių plentas, nutiestas kelias iki

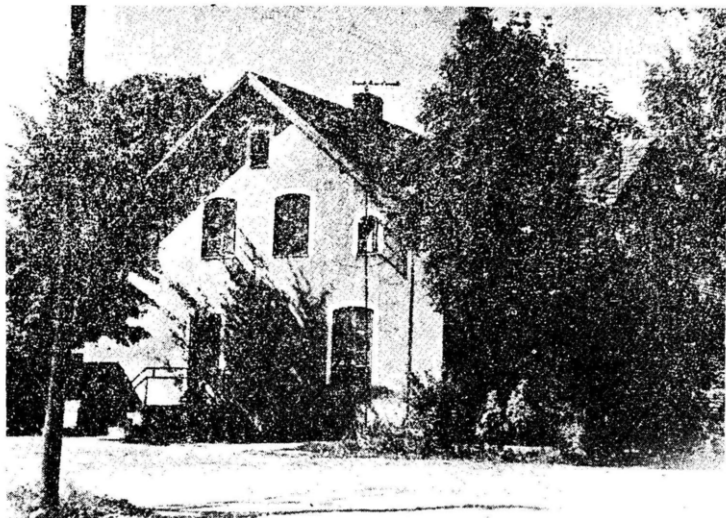

Martynas Sernius — F. Sriederio spaustuvės mokinys

Dreverno per Drukius bei į Poškas per Aglonėnus. Dar 1875 m. užbaigtas Tilžės—Klaipėdos geležinkelis. Prancūzų karo belaisviai 1873 m. iškasė Dreverno—Smeltės kanalą, kuriu kursavo garlaiviai. Pagaliau 1881 m. balandžio 21 d. Priekulė gavo telegrafo liniją (telefonas įvestas 1902 m. rugpiūčio 19 d.). Išdygo nauji plytinių kaminai, augo miestelio krautinių skaičius, plėtėsi vokiečių dvarai.

Priekulė turėjo gerus komunikacinius ryšius su visais krašto miesteliais ir miestais. Tur būt, dėlto čia įsikūrė vokiečių konservatorių partijos vadovai ir būstinė, čia vykdavo audringi rin-

žmonių, pagaliau jau pakankamai buvo išprususių, darbo ieškančių darbininkų. Svarbus ir tas faktas, kad Priekulė buvo gerokai nutolusi nuo Tilžės ir Klaipėdos leidyklų, o miestelio kny-

J. Traušio spaustuvė Drukiuose prie Priekulės

kimai į Prūsijos ir Vokietijos seimus. Miestelio išaugimas, gyventojų skaičiaus padidėjimas sudarė prielaidas spaustuvės įkūrimui. Miestelyje ir valsčiuje netrūko skaityti mokačių

gynėlis nesugebėjo aprūpinti gyventojų nei maldaknyge, nei elementoriumi. Žmogus, ėmėsis šito darbo, gerai suprato, kad spaustuvė duos pelną. Ir jis neapsiriko.

F. Šrioderis ir jo leidybinė veikla

Bibliografas S. Baltramaitis darbe „Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašas“ (1904) 1825 metais išleistą psalmyną „Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi“ priskiria Priekulės spaustuvei. Tačiau tokia ankstyva jos įkūrimo data tenka suabejoti, tuo labiau, kad ši knyga užregistruota re-

miantis vien šaltiniais. Spaustuvė Priekulėje buvo įkurta 1865 m. Johano Fridricho Franco Šrioderio (rašoma Schröder, Schroeder, Szröder). Jis gimė 1829 m. liepos 3 d. Gumbinėje, valdininko šeimoje, mirė 1906 m. gegužės 26 d. Klaipėdoje. Mokėsi savo gimtajame mieste, vėliau studijavo teologi-

ją Karaliaučiaus universitete. 1853 m. buvo paskirtas teologijos kandidatu Priekulėje, kartu tapo privačios mokyklos vedėju ir misijos darbuotoju. Nuo sekančių metų balandžio mėnesio ėmė eiti kunigo K. Cipelio padėjėjo pareigas. Vėliau vedė jo dukterį, išmoko lietuvių kalbą. 1856 m. gegužės 1 d. Elniškeje, kunigo kumetyne, įsteigė vaikų prieglaudą „Mielaiširdingystės anštalas“, kurią prižiūrėjo kunigų našlės. Pradžia buvo sunki, nors globotinių susirinko nedaug: šeši berniukai ir tiek pat mergaičių. Didelę materialinę paramą teikė vietiniai žmonės, pinigines pašalpas siuntė tolimesnių apskrčių gyventojai. F. Šrioderis, siekdamas pagerinti materialinę padėtį, iš spaustuvininko Rautenbergo Moringene pirko mažą spaustuvėlę bei centnerių raidžių. Darbas prasidėjo 1865 metais. Dvi nedidelės apimties knyguotės — elementorios bei šventraščio skaitymai mokykloms — pirmoji spaustuvės produkcija. 1866 m. samdytam spaustuvininkui R. Vyskei (Vieske) išėjęs į kariuomenę, pats F. Šrioderis išlaikė meistro egzaminus Gumbinėje. Leidybinio darbo pradžia nebuvo sėkminga, nes trūko lėšų. Be to, tais metais siautė badas, ligos,— žmonės knygų nepirko. 1868 metų „Evangeliškos kalendros“ F. Šrioderis rašo, jog eilė knyginių dar neatsilygino už daugybę knygų, kalendorių. Apytikriai tuo metu į Priekulę mokyti spaustuvininko amato atėjo Martynas Šernius iš Voveriškių, kiek vėliau — Kristupas Kibelka, būsimas Albano kompanijos Ragainėje¹. Jau nuo 1866 m. spaustuvėje raidžių rinkėjo mokiniu dirbo Jurgis Traušys iš Drevernos, vėlesnis šios įmonės savininkas ir leidėjas. Darbininku buvo tūlas Peneris².

Toliau F. Šrioderio reikalai pastebi-

mai gerėjo. Prieglauda buvo nupirkta naujas namas Gropiškiuose, nes senasis nebesutalpino inamių. Padarius nedidelį remontą ir perstačius bei pritaikius klėtį įrengimams, 1870 m. čia jau veikė spaustuvė ir dirbo dvylika berniukų, prižiūrimų J. Traušio ir našlės Kibelkienės. Dar 12 mergaičių liko Lašaičių šeimos globoje Elniškeje. Kartu su spaustuve į Gropiškius persikėlė gyventi ir M. Šernius bei kiti darbininkai. Veiklos paspartinimui buvo nupirkti knygrišyklos įrengimai ir nusamdytas meistras, kuris 1870—1871 metais apmokė J. Traušį ir vaikus šio amato. Knygrišyklos paslaugomis ėmė naudotis ir aplinkiniai gyventojai, nes reikėjo remontuoti senas knygas, daug neįrištų leidinių pardavinėjo prekybininkai. 1871 m. senajam knygų prekiautojui išvykus iš Priekulės, F. Šrioderis atidarė nuosavą knygynėlį. Jame gyventojai galėjo įsigyti popieriaus ir rašymo reikmenų, knygų, elementorių. Kad pilniau patenkintų paklausą, prekės gabenosi iš Tilžės, Šilutės, Klaipėdos ir kitų miestų. Finansinė pusė taip pagerėjo, jog F. Šrioderis savo paties leidžiamame 1874 metų kalendoriuje atvirai rašo, kad spaustuvė neša daug naudos, nupirkta naujas žemės sklypas ir pastatyti du pastatai. Patį leidėjas įsigijo didelius gražius namus anapus Minijos, šiandien senųjų priekuliečių dar vadinamus Baumgardo ūkiu. 1873 m. F. Šrioderis tapo Klaipėdos apskrities mokyklų inspektoriumi, todėl turėjo atsakyti kunigo pareigų, o 1875 m. spaustuvę parduoti savo mokiniui J. Traušiu. Šias pareigas ėjo iki pat pensijos, 1893 m. balandžio 1 dienos. Ir vėliau neatsisakė leidybinio bei literatūrinio darbo, palaikė ryšius su Priekulės ir Klaipėdos spaustuvininkais. Ypač daug laiko ir energijos

¹ Jankus M. Apie lietuviškos spaudos praeitį.—„Spaudos menas“, 1934, Nr. 1, p. 5.

² Iš nusidavimų Priekulės parapijos.—„Pagalba“, 1905, merc. 24.

F. Šrioderis paskyrė politinei veiklai. Jis buvo Klaipėdos apskrities vokiškųjų konservatorių draugijos steigėju, šios draugijos pirmininku bei vėlesnio vadovo, Priekulės dvarininko Kurto Šperberio padėjėju. Politinės veiklos pradžioje reiškėsi kaip liberalas, lietuvių nacionalinių interesų užtarėjas. Artimai bendravo su prof. A. Becenbergeriu, tuo metu garsiu archeologu ir Rytprūsių praeities tyrinėtoju. F. Šrioderis net savo tarnaitę Marę Čepaitę, kalbėjusią gryna priekuliečių tarme, įkalbėjo persikelti pas profesorių į Karaliaučių, kad ji savo gyvu žodynu pagelbėtų mokslininkui lituanistiniuose darbuose³. Pažadėjęs ginti lietuvių teises bei kovoti dėl lietuvių kalbos sugrąžinimo mokyklose, buvo išrinktas į Prūsijos seimą. Tačiau jau po dviejų savaitių F. Šrioderis savo rinkėjus apvylė, pareikšdamas, kad vaikai, vos peržengę mokyklos slenkstį, turi užmiršti gimtąją kalbą. Lietuviai, priminę F. Šrioderio pažadus ir pareigas, buvo apšaukti maištininkais. Prūsijos valdžia už ištikimą tarnybą jam suteikė Slaptojo patarėjų laipsnį. 1899 metais F. Šrioderis prieglaudą padovanojo provincijos kūdikių užauginimo susivienijimui⁴, o pats persikėlė į Smeltę, savo ūkį 1902 m. pardavęs už 27.000 markių Valteriui iš dvaro Klemenhof⁵. Smeltėje F. Šrioderis taip pat įsteigė našlaičių namus, tačiau neilgai trukus persikėlė gyventi į Klaipėdą, kur ir mirė 1906 m. gegužės 26 d. po neilgos ligos. Gegužės 30 d. jo kūnas buvo pargabentas į Priekulę ir palaidotas Gropiškių kapinėse šalia žmonos ir augintinės palaikų⁶. Buržuazijos valdymo metais čia pastatė kuklų juodo akmens

paminklą, pažymint Gropiškių prieglaudos įkūrėjo nuopelnus beglobių vaikų auklėjime.

F. Šrioderis kaip spaustuvininkas dirbo dešimt metų ir išleido apie 40 spaudinių. Beveik pusė iš jų yra pasaulietinio turinio: elementariai, praktinio darbo vadovai. Čia matome jo nemažą nuopelną, nes liaudžiai tuo metu daugiausia buvo brukama daryta lietuvių kalba parašyta religinė literatūra. 1865 m. dienos šviesą išvydo dvi knygos, pirmieji F. Šrioderio spaustuvės leidiniai. Vienas jų buvo paties leidėjo sudarytos „Lietuviškos bei vokiškos skaitymo knygelės“, kitas — „2 kart 48 švento rašto nusidavimai evangeliškomis šuilėms sustatyti“ (135 p.). Pirmo spaudinio iki šių dienų nėra išlikę nė vieno egzemplioriaus — duomenys apie jį paimti iš bibliografinių leidinių. Apie antrą iki pastarojo meto iš viso nieko nežinota. Tik 1974 metų pradžioje šių eilučių autoriui pasisekė surasti „2 kart 48 švento rašto nusidavimus“ Drevernos gyventojų Traušio palėpėje tarp sumestų senų spaudinių. Sekančiais, 1866 metais, Priekulėje buvo išspausdintos jau trys populiarios to laiko religinio turinio knygos. Vienai iš jų — J. Rambako „Apmąstymams“ — spaustuvininkas paskelbė prenumeratą ir iš anksto surinko pusę pinigų nuo kiekvieno užsakovo⁷. Prenumeratorių buvo daug, pelnas gautas nemažas, todėl šį produkcijos realizavimo būdą F. Šrioderis naudojo ir vėliau. Rugsėčio mėnesį užbaigęs spausdinimą, jis per F. Kuršaičio „Keleivį“ paprašė sumokėti likusius pinigus ir pirmomis rugsėjo dienomis atsiimti knygas. Beje, Priekulės leidė-

³ Marė Čepaitikė arba Becenbergerio gyvasis žodynas.—„Kaimynas“ (Klaipėda), 1933, Nr. 13.

⁴ Iš prūsų provincijų.—„Konzervatyvų draugystės laiškas“, 1900, jan. 12.

⁵ Ten pat, 1902, aug. 8.

⁶ Ten pat, 1906, meij. 29.

⁷ Apsakymas.—„Keleivis iš Karaliaučio...“, 1866, aug. 28, p. 140.

jas su „Keleivio“ redaktoriumi palaikė itin draugiškus santykius. Net didžiausio nepritekliaus metais F. Šrioderis siuntinėjo kad ir nežymias aukas įvairioms misijoms⁸, kurių atstovu Karaliaučiuje buvo F. Kuršaitis. Pastarasis atsilygindamas laikraščio puslapiuose nešykštėjo pagyrimo žodžių Priekulės leidiniams, piršo juos pirkėjams, gyrė ir propagavo tarp savo skaitytojų. Nemažą šių knygų siuntą jis asmeniškai pardavė Karaliaučiaus bei apylinkių lietuviams⁹. „Apmąstymų“ egzempliorius kainavo vieną prūsiską dolerį ir septynis su puse sidabrinio grašio. Tenka pastebėti, kad minėtos knygos leidimo tiražas turėjo būti gan didelis, nes iki mūsų dienų išliko nemažas tų spaudinių kiekis. Vien Respublikos bibliotekose ir muziejuose jų saugoma virš dešimties. Skelbimų apie jų pardavimą Rytų Prūsijos lietuvių periodikoje randame po keliasdešimties metų. Pagaliau J. Rambako „Apmąstymus“ buvo galima įsigyti Priekulės knygyne net 1905 metais¹⁰.

Daugelis XIX a. spaustuvininkų, siekdami pelno, leido daug greitai išperkamų tikiybinių knygų. Neturėdami naujai parašytų, kartoją senas, net iš XVIII a., organizuodavo išsius vertėjų ir redaktorių kolektyvus, kad tik spaustuvės nestovėtų be darbo. Ne išimtis buvo ir F. Šrioderis. Jis su precenteriais J. Lapačiu iš Lauknų bei F. Kelkiu iš Kretingalės išvertė ir 1867 m. išleido E. Milerio „Mišias“, 1884 m. pakartotas J. Traušio ir 1921 m. Artūro Zekunos Silutėje. Vėlesnio laikotarpio literatūroje rasta žinių, kad

knygos vertime dalyvavo ir mokytojai M. Venskus bei M. Šapalas iš Lankupių¹¹. Pirmasis buvo kilęs iš Lamsočių, vėliau vedęs raštijos istorijoje žinomo J. Ašmono brolio našlę. Galimas daiktas, jog M. Venskus ir M. Šapalas vertimo darbe dalyvavo neilgą laiką, todėl jų pavardės antraštiniame lape greta F. Šrioderio, F. Kelkio ir J. Lapačio nebuvo nurodytos. Gerokai prieš knygos pasirodymą F. Kuršaitis paskelbė apie prenumeravimo sąlygas, nepsykštėjo gerų atsiliepimų apie patį leidėją ir jo įmonės produkciją¹². Nežiūrint aukštos kainos (vienas doleris dešimt sidabrinų grašių), knyga susilaukė nemažo susidomėjimo dar prieš pasirodymą¹³.

Priekulės spaustuvėje 1867 m. pasirodė 6 leidiniai. Šis skaičius buvo viršytas tik darbuojantis J. Traušiu. 1868 m. produkcijos apimtis buvo tokia pat, o sekančiais metais vienu spaudiniu sumažėjo (dabartiniais duomenimis). Paminėtinas J. Kvanto evangelijos knygos „Trumpas ir prastas išguldymas“, kurioms F. Šrioderis taip pat buvo paskelbęs prenumeratą. Neįrištos jos kainavo dvylika su puse sidabrinų grašių. 1869 m. rugsėjo mėnesį spausdinimas buvo baigtas¹⁴, leidėjas paprašė sumokėti likusią pinigų dalį ir atsiimti knygas. Karaliaučiuje gyvenantys lietuviai knygomis buvo aprūpinti padedant F. Kuršaičiui¹⁵. Leidinio pradžioje yra F. Šrioderio prattarmė „Priekalba“, iš kurios mes sužinome, kad „Trumpas ir prastas išguldymas“ buvo išverstas į lietuvių kal-

⁸ Dovanos.— Ten pat, 1868, merc. 3, p. 63.

⁹ Apsakimas.— Ten pat, 1867, apr. 73, p. 68.

¹⁰ Straipsnio autorius turi egzempliorių su įrašu, kad jis pirktas Priekulėje Martyno Jaudžemio 1905 m. birželio 19 d.

¹¹ Vyžėikis V. Jokubs Ašmonas.— „Lietuvos keleivio“ priedas, 1933, bal. 14.

¹² Kuršaitis F. Naujos lietuviškos mišknų bei kalendros.— „Keleivis iš Karaliaučiaus...“, 1866, okt. 30, p. 175—176.

¹³ Šrioderis F. Apie Milerio mišknų.— Ten pat, 1867, jan. 8, p. 7.

¹⁴ Pirmose dienose.— Ten pat, 1869, aug. 10, p. 128.

¹⁵ Kvanto evangelijų išguldymo knygos.— Ten pat, 1869, okt. 5, p. 159.

bą Jono Kvanto iš Karaliaučiaus ir pirmą kartą išspausdintas 1750 m. Autorius prie jų vertimo dirbo nuo pat lietuviškos biblijos pasirodymo. Kiti paminėtini Priekulės leidiniai yra F. Kelkio „Naujos karo giesmės iš prancūzų karo 1870 bei 1871 metais“ (1871 m.), M. Šapalo dainų knyga mokykloms (Deutsch-litauisches Volksliederbüchlein für litauischen Schulen. 1871 m.).

Svarbią vietą Priekulės spaustuvės leidinių tarpe užima kalendoriai. Pirmasis pasirodė 1866 metų rudenį ir vadinosi „Evangeliškos kalendros ant meto 1867. Išgelbėjimo antštaltui Elniškėj ant pašalpos išleistos nu F. Schröder, kunigo Priekulėj. Žvaigždininkiškos ir bažnytiškos kalendros pagal Karaliaučiaus pētų linije padarytos“. Nuo 1870 m. jos skiriamos „mielaširdingystės antštaltui Gropiškiuose“. Pradžioje kalendorius spausdinamas 60 puslapių dydžio. Kaina — 5 sidabriniai grašiai. Turinį daugiausia sudarė kalendoriniai, istorinio pobūdžio skaitymai, skelbimai. Prie kalendorių paplitimo nemažai prisidėjo F. Kuršaitis, savo laikraščio puslapiuose pateikęs labai palankius atsiliepimus¹⁶. 1869 metams „Evangeliškos kalendros“ buvo išspausdintos, kaip rašė „Keleivis“, „puse bogo didesnės ne kaip pernai“¹⁷ (72 puslapių) ir, greičiausiai, didesniu tiražu. Mat, reikėjo padengti 2200 dolerių skolą, kurią F. Šrioderis padarė, nupirkęs prieglaudai naujus namus Gropiškiuose. Karaliaučiuje kalendorius padėjo platinti F. Kuršaitis¹⁸. Jis ne-

šykštėjo pagyros žodžių ir vietos laikraštyje, rašydamas apie 1872 metų kalendoriaus naudingumą¹⁹. Kitais metais su pasibaisėjimu atsiliėpė apie bedieviškus, svietiškus panašaus pobūdžio leidinius ir kaip vienintelį vertingą nurodė „Evangeliškas kalendras ant meto 1873“²⁰. Pateikdamas žinias apie 1874 metų kalendoriaus pasirodymą, F. Kuršaitis rašo, kad „Kalendros sekančiam metui jau vėl visur gatavos ir prie knygininkų, ant turgaus, o ir šaip daug vietose pirmimui prisiūlomos yra. Ne menka bet ir yra šime laike kupčyste su kalendromis, nesa šitų namų knygelijų juk kožnas privalo“²¹. Atrodo, F. Šrioderiui pelnu dėl kalendorių skūstis neteko, nors nuo kiekvieno parduodamo egzemplioriaus valdžiai teko mokėti dviejų sidabrinų grašių spaudos muitą²². „Evangeliškos kalendros“ buvo spausdinamos kasmet, jų leidimą sėkmingai pratęsė J. Traušys.

F. Šrioderis literatūrinio darbo nemetė ir politinių kovų metais, net būdamas pensijoje. Jis rašė periodikai, vieną kitą brošiūrą išleido Klaipėdos ir Priekulės spaustuvinėms. Spaudos istorikams ir bibliografijai iki pastarųjų dienų buvo nežinoma ju plunksnai priklausanti neįgutė „Die Zukunft des Reiches Gottes“ (Priekulė, 1896, J. Traušio sp., 114 p.). Egzempliorius yra autoriaus dispozicijoje. Nuo 1875 m. rugsėjo 1 d. techniškai gerai apginkluota Priekulės spaustuvė perėjo į F. Šrioderio mokinio ir pagalbininko Jurgio Traušio rankas.

¹⁶ Kuršaitis F. Naujos lietuviškos mišknygės bei kalendros.— Ten pat, 1866, okt. 30, p. 175.

¹⁷ Evangeliškos kalendros.— Ten pat, 1868, sept. 1, p. 140.

¹⁸ Kvanto evangelijų išguldymo knygos.— Ten pat, 1869, okt. 5, p. 159.

¹⁹ Priekuliškės kalendros.— Ten pat, 1871, nov. 14, p. 186.

²⁰ Kalendros...— Ten pat, 1872, dec. 31, p. 211—212.

²¹ Kalendros sekančiam metui... Ten pat, 1873, dec. 9, p. 193—194.

²² Ten pat.

Spaustuvinininko kelią J. Traušys pradėjo 1866 metais, kartu su F. Šrioderio įmone žengė pirmuosius žingsnius, matė leidybinio darbo privalumus ir trūkumus. Perspektyvos, matyt, atrodė viliojančios, nes, pasitaikius progai, iš buvusio mokytojo įsigijo spaustuvės įrengimus ir sėkmingai pradėjo savo leidybinę veiklą. Tiesa, pati pradžia buvo sunkoka (Traušiu pačiam teko rauti šilus ir degti plytas namo statybai Drukiuose), tačiau vėliau, suartėjęs su aukštais valdžios pareigūnais, pradėjo lobti. Nemažai pasitarnavo vokieškųjų konservatorių partijos vadovai F. Šrioderis ir K. Šperberis, nuolat davę spaudos užsakymus.

Jurgis Traušys gimė 1844 m. rugpjūčio 6 d. Drevernoje, pasiturinčio ūkininko šeimoje. Baigęs pradžios mokyklą ir paragintas Lankupių mokytojo M. Venskaus bei precenterio F. Kelkio, norėjo tapti misionieriumi. Tačiau ateitį nulėmė F. Šrioderis, pakvietęs savo spaustuvėn 22 metų amžiaus jaunuolį mokytiis raidžių rinkėjo profesijos. J. Traušys vedė Idą Fogt, šeimoje užaugino 2 sūnus ir 3 dukteris. Artimi santykiai su vokiečių konservatorių partija bei jos vadovais atvedė prie lietuvių nacionalinių interesų išdavimo ir nutautėjimo. Pelnęs pažangiųjų veikėjų neapykantą, J. Traušys palaiapsniui tapo valdžios apmokamu tarnu, Prūsijos monarchijos šalininkų patikėtinu.

Pirmuosius leidybinio darbo žingsnius jis žengė dar XIX a. šeštajame dešimtmetyje, su mokytoju parengęs ir išleidęs kelis spaudinius. Iš viso per 42 spaustuvinio darbo metus J. Traušys išleido apie 150 knygų, 3 paties

redaguojamus laikraščius, 2 kalendorius. Didžiausią produkcijos dalį sudaro religinė literatūra, menkavertė tiek turinio, tiek kalbos atžvilgiu, bet greitai išperkama. Išleido F. Šrioderio sudarytą M. Liuterio katekizmą mokykloms, elementorių, pats paruošė porą pedagoginio pobūdžio knygelių, pvz., „Apie krikščioniškų kūdikių užauginimą“ ir kt. Daug spaudos dalykų iš vokiečių kalbos išvertė bendradarbis V. Kučius. Apie vertimų turinį kalba jau patys pavadinimai: „Iš kur Kainas ėmė savo pačią“, „Saugokitės, kad savo širdies neapsunkintumėt apsirijimu bei girtavimu“, „Moteriškos keikimas“. Su J. Traušiu bendrą kalbą greitai surado M. Šapalas, 1881 m. išspausdinęs „Mažas mišių knygeles“, „Pasiuntinytės nusidavimus“ ir kt. Kelių leidimų sulaukė K. Mertikailio psalmynas „Visokios naujos giesmės“. Gyventojams pageidaujant, J. Traušys pažadėjo antrašart išspausdinti E. Milerio „Mišias“ su ta sąlyga, jeigu prumeratorių atsiras ne mažiau tūkstančio²³. Jų atsirado žymiai daugiau, knyga buvo išspausdinta prieš pat 1883 metų pabaigą²⁴. 1889 m. išėjo religinio pobūdžio skaitymų knygos „Svarbi kelionė per peklą ir per dangų“ pirmasis leidimas, lietuvių bibliografijai iki šių dienų nežinomas. 1890 m. pasirodė antrašart, 1893 m.— trečiaktart, 1896 m.— pakartotas trečias leidimas, ketvirtas — bibliografijai nežinomas, penktas — 1902 m. M. Jankaus spaustuvėje Bitėnuose. Knygutės vertėjas pasirašė tik kriptonimais M. G., kurie kol kas nėra išaiškinti. V. Gaigalaitis nurodė,

²³ Milerio mišknygų. — „Konzervatyvų draugystės laiškas“, 1883, merc. 27.

²⁴ Evangeliškos kalendros ant meto 1884. Priekulė, J. Traušio sp., [1883], p. 72.— Egzemplioriaus nėra išlikę. Autoriaus dispozicijoje yra paskutinis tų metų kalendoriaus lapas su skelbimu.

kad tai esąs Vilius Kalvaitis iš Tilžės, A. Bruožis šį teiginį paneigė. „Lietuvos TSR bibliografijos“ sudarytojų nuomone, „Svarbios kelionės“ vertėjas yra Mikėlis Genys. Keliskart buvo perspausdinami „2 kart 48 švento rašto nusidavimai“. 1903 metais pasirodė ketvirtas leidimas, kuris bibliografams iki šiol buvo nežinomas. Daug kartų išėjo maldaknygė „Rojaus darželis“. Apytiksliais duomenimis ji buvo išleista daugiau negu šešis kartus. Šio spaudinio nemažai egzempliorių sutinkama su įvairiais priedais, kartu įrištais kitų spaustuvių leidiniais. Šiam tikslui dažnai buvo naudojamos „Poterių arba maldų knygelės“, turėjusios savo atskirą atraštinį lapą. Pavyzdžiui, 1903 metų „Rojaus darželis“ įrištas su minėtu leidiniu, išspausdintu 1898 m. pas Kr. Giedraitį Klaipėdoje.

Iš leidinių vokiečių kalba paminėti na apie 1899—1911 metus išleista J. Traušio knygelė liaudies medicinos klausimais „Erprobte Hausmittel für Kranke“, parengta Marianos Ogilvie iš Pangesų.

1904 m. lapkričio 10 d. vietoj kunigo Bleiveis į Priekulę buvo paskirtas E. Endrulaitis. Jis išvertė ir J. Traušio spaustuvė išleido 16 puslapių brošiūrėlę „Naujos pasiuntinystės giesmės“. Išleijimo metai nenurodyti, apytikrė data — 1905—1908 m.

J. Traušys ne tik pratęsė, bet ir išplėtė kalendorių leidimą. Eilės metų prekybinė reklama pelnė nemažą populiarumą, jų pardavinėjimu mielai užsiiminėjo visi Rytprūsių knygyninkai. 1880 metais „Evangeliškos kalendros“ buvo išspausdintos net dviem leidimais²⁵. Ieškodamas naujos rinkos,

J. Traušys, ne be E. Volterio patarimo, rinkusio etnografinę medžiagą Priekulės apylinkėse, kalendorių 1883 metams išleido nauju pavadinimu — „Naujosios kalendros“. Tikslas — sudominti jais katalikus žemaičius²⁶. Deja, ši naujovė Prūsijos lietuvių tarpe dar tais pačiais metais buvo sutikta nepalankiai. Bijant nuostolių, kalendorių sekantiems 1884 metams teko išleisti senu pavadinimu²⁷. Toliau kalendrų leidimas buvo plečiamas — leidžiami du jų variantai. Savo paties redaguojamame laikraštyje „Konzervatyvų draugystės laiškas“ J. Traušys paskelbė: „Pagal velijimą daug prietelių esam ateinančiam metui devyjas evangelišką kalendras pagatavyje, būtent vienas storesnes, o kitas kaip ir kitais metais“²⁸. Tos storesnės vadinosi „Didžiosios evangeliškos kalendros“ ir tesiskyrė nuo pirmųjų 32 puslapių priedu bei pora iliustruotų lapų. Priedais buvo spausdinami įvairūs kalendoriniai skaitymai. Su įvairiais laiko pritrūkiams buvo leidžiami ir prie kalendorių prijungiami 16 dalių „Nusidavimai karu Vokietijos su Prancūzija metuose 1870/71“. Kadangi išliko tik pavieniai „Didžiųjų evangeliškųjų kalendrų“ egzemplioriai, sunku nustatyti, kuriais metais ta ar kita dalis pasirodė. Pirma „Nusidavimų“ dalis pagal J. Traušio pranešimą pridėta prie 1895 metų kalendoriaus²⁹, ketvirta yra randama prie 1898, šešta — 1904, septinta — 1905, devinta — 1907, šešiolikta — 1912 metų.

„Didžiosiose evangeliškose kalendrose ant meto '1894' kaip priedas yra „Pridėjimas iš senų bažnyčios raštų. Trumpas nusidavimas švento apaštalo

²⁵ Apsakimai.—„Tiesos prietelius“, 1880, dec. 29.

²⁶ Naujos kalendros metui 1883 gatavos.—„Konzervatyvų draugystės laiškas“, 1882, okt. 10.

²⁷ Apsakimai.— Ten pat, 1883, sept. 11.

²⁸ Apsakymai. Evangeliškos kalendros. . .— Ten pat, 1884, okt. 7.

²⁹ Evangeliškos kalendros.— Ten pat, 1894, sept. 25.

Mateošiaus. Priekulėj 1893". Gale yra pastaba: „sekančio meto kalendrose mislyjam toliau aprašyti". 1890 metų kalendoriuje — „Ketvirta dalis. Ab dias, viens anu septyniasdešimt mokytinių viešpaties ir pirmasis krikščioniškas vyskupas Babelėj... Prökuls, 1889". Priedą turi ir „Evangeliškos kalendros ant meto 1914". Tai — „Karo nusidavimai pirm šimto metų. Sūdas aukščiausiojo Maskolijoj mete 1812". Matyt, ir leidimo pabaigą abu kalendoriai visiškai nebesiskyrė. Paskutinį kartą buvo išspausdinti 1917 metais.

Vokiškųjų konservatorių veikla XIX a. 5—6 dešimtmetyje Rytų Prūsijos gyventojų tarpe didesnio pasisekimo neturėjo. Tačiau vėliau imta gerinti organizaciją, steigti naujus laikraščius ir juos platinti liaudyje. Vienas tokių, vadinamas „Tiesos prieteliu", pasirodė J. Traušys spaustuvelyje. Laikraščio leidėjų tikslus gerai apibūdina redaktoriaus žodžiai, kviečiantys „bent kartą [...] į vienybę stoti ir konservatyvišką, tai esti, po karaliaus einantį deputirtą skirti. Todėl ta yra ta priežastis, dėl kurios šis „Tiesos prietelius" pradėjo aplinkui keliauti"³⁰. Jurgis Traušys laikraštyje vedė plačią agitaciją už partijos kandidatų išrinkimą į seimą, šmeižė pažangiųjų lietuvių atstovus. Pirmas numeris išėjo 1880 metų sausio 4 d. Pavyzdinis numeris — propektas — jau buvo pasirodęs 1879 m. pabaigoje, kuriame išdėstyti leidimo tikslai ir turinys, prenumeratos sąlygos. „Tiesos prieteliaus" 1—39 numerius redagavo mokytojas K. Jokušys (Verantwortlicher Redakteur: Präzentor Jokuschies in Prökuls.— Verlag und Druck von G. Trauschies in Prökuls.), vėliau šias pareigas perėmė pats spaustuvininkas (Verantwortlicher Redakteur und Verleger: G. Trauschies in Prökuls.). Laikraštis savo struktūra

buvo panašus į kitus Rytprusių periodinius leidinius: politinės žinios, apskrities naujienos, skelbimai ir kt. Prenumerata metų ketvirčiui sudarė 50 pfenigių, skelbimų eilutė kainavo 10. „Tiesos prietelius" patekdavo ir į Lietuvą, tačiau pasisekimo neturėjo. Skaitytojai skundėsi dėl žargoniškos kalbos, turinio, sunkiai įskaitomo gotiško šrifto. Amerikos lietuvių, Afrikos bei Indijos misionierių laišakai ir atsiliepimai rodo, kad laikraštis pasiekdavo net šiuos pasaulio kampus.

Iš aktyviausių „Tiesos prieteliaus" bendradarbių tenka išskirti Lankupių mokytoją M. Šapalą. Beveik kiekviename laikraščio numeryje galima rasti jo straipsnius ir eilėraščius, pasirašytus kriptonimais M. S. Sutapės su vokiečių konservatoriais, M. Šapalas proza ir eilėmis agitavo už jų iškeltą kandidatą Moltkę, Bismarką ir karališkąją šeimą. 1881 m. 7 numeryje pasiepiamai atsiliepia apie „poną iš Hanoverio", t. y. J. Zauerveiną, kurį lietuviai buvo iškėlę kandidatų į seimą. Su pajuoka rašo, kad J. Zauerveinas per paskutinius rinkimus Priekulėje negavo nė vieno balso, nes negalėjo atvykti, traukiniui pusnyse įstrigus. Pastarasis, netekęs kantrybės, pagal M. Šapalo eilėraščių parašė satyrines eiles „Didis turgus priekuliškis", išjuokdamas J. Traušį bei jo pagalbinukų prasimanymus. Laikraštyje ilgą laiką reiškėsi Jonas Joniškis. Emigravęs į JAV, siuntinėjo korespondencijas apie Amerikos lietuvių gyvenimą.

1879—1882 m. Priekulėje kunigavęs K. Jurkšaitis dalimis vertė „Nusidavimą apie Jeruzalės išpūstijimą", kuris nuo 1881 metų sausio 18 dienos buvo leidžiamas kaip „Tiesos prieteliaus" priedas. Leidėjų sumanymu spausdinamos knygos lapų pavidalu, kad vėliau juos būtų galima įrišti³¹. Laikraščio

³⁰ Mieli prietelei! — „Tiesos prietelius", 1880, dec. 14.

³¹ Su šitu No. prasidėjo... — Ten pat, 1881, jan. 18.

skaitytojų ratas nebuvo didelis. Todėl nemaža „Nusidavimų“ tiražo dalis likdavo neišplatinta, ir J. Traušys reklamoms tikslais juos išsiuntinėdavo veltui. Tenka pažymėti, kad K. Jurkšaitis nespėjo versti, dėl ko „Tiesos prietelius“ neretai dviejų ar trijų savaitių intervalais išeidavo be priedo³². 1883 metų trečiame „Aušros“ numeryje J. Basanavičius apie „Nusidavimą“ rašė: „Knyga vertinga dėl kalbos grynumo. Išleista per laikraštį „Tiesos prietelius“, kuris išspausdindamas 100 kartų daugiau lietuviams naudos padarė, negu kitais raštais“. Tai bus bene vienintelis pagyrimas, kurį pelnė tiek leidėjas, tiek vertėjas iš lietuvių nacionalinio judėjimo dalyvių. K. Jurkšaitis vėliau pasireiškė kaip aršus pažangių lietuviškų organizacijų ir jų veikėjų priešininkas. Tais pačiais 1881 m. nuo 47 „Tiesos prieteliaus“ numerio kaip priedas pradeda spausdinti M. Šapalo versti „Pasiuntinystės nusidavimai“³³. J. Traušio laikraštis didelio pasisekimo neturėjo. Nedidelis buvo ir skaitytojų būrys. Ne kartą prenumeratoriai rašė redaktoriui laiškus, skundėsi, kad pašto tarnautojai neretai būna apie „Tiesos prietelį“ net negirdėję. Geriausiai skaitytojus aptarnavo knygų prekybininkai. Vienas iš tokių platinimo punktų buvo pas Tilžės knygininką F. W. Wehmeyerį, kitas — pas H. Horchą Klaipėdoje³⁴. Laikraščio prenumeravimui bei prekybai veikė J. Traušio spaudos kioskas Priekulėje³⁵. Paprastai jis dirbo sekmadieniais, švenčių ir mugių dienomis.

1882 m. kovo mėnesį „Tiesos prieteliaus“ redaktorius pranešė apie laikraščio likvidavimą. Jis rašė:

„Mes konservatyviškiems dalykams daugiau ant naudos būsim, kad mes kitam laišku iš kelio pasitrauksim, kursai ant to paties grunto stovėdamas su didesne syla ir didesne išminčia jums vadovu stosis. Vyresnieji Rytprūsiškosios konservatyvų draugystės, apie kurę mes jau kelis kartus, o ir paskutiniame No. minėjome, pradės nuo 1 aprillio šio meto „Konzervatyvų draugystės laišką“ per visą Lietuvą išsiųsti, o Priekulėj laišką drukavodinti“³⁶. Prenumeratos kaina metui ketvirčiui buvo 35 peningai. Pirmasis naujojo laikraščio numeris dienos šviesą išvydo 1882 m. balandžio 4 d. 1—3 Nr. atsakingu redaktoriumi pasirašė Rytprūsių vokiečių konservatorių draugija, 4—39 Nr.— mokytojas J. Jokušys, vėliau redagavo pats leidėjas. Leidyba vyko sėkmingai, nuo 1899 m. sausio 13 d. išėjo dukart savaitėje. Laikraštį skaitė prof. A. Becenbergeris ir, jei tikėsimė J. Traušio žodžiais, juo domėjosi ir rekomendavo prenumeruoti Lietuvoje E. Volteris, tuo metu dirbęs cenzoriumi Peterburge³⁷. „Laiškas“ atstovavo lietuvišką spaudą 1900 m. Paryžiaus parodoje³⁸. J. Traušys, linkęs į sektantizmą, dievobaimingas žmogus, daug vietos laikraštyje skyrė misionierių, kunigų, surinkimininkų korespondencijoms. Per šį „Laišką“ biblijos aiškintojas M. Kybelka vedė ilgą diskusiją su Vangemano misijos „priešais“, pažangiais lietuviškų organizacijų veikėjais. Nuotykius „pagonių“ žemėse skelbė misionierius E. Švelnius iš Afrikos, D. Didlankis iš Indijos, kolonistas M. Kurakaitis iš Kaukazo. Praktinio pobūdžio straipsnių „Konzervatyvų draugystės laiške“ išspausdino

³² Apsakimai.— Ten pat, 1881, aug. 9.

³³ Su šiuom No išaina. — Ten pat, 1881, nov. 22.

³⁴ Evangeliškos kalendros. — Ten pat, 1880, okt. 26.

³⁵ Pirmą kartą. — Ten pat, 1881, mej. 31.

³⁶ Mielims skaitytojams. — Ten pat, 1882, merc. 14.

³⁷ Iš prūsų provincų.— „Konzervatyvų draugystės laiškas“, 1905, mej. 6.

³⁸ Kovos keliais. Klaipėda, 1938, p. 139.

K. Jurkšaitis. Pavyzdžiui, „Nuomirulio liga“ (1897 m. 21 Nr.), „Liekorių gydymėjimai“ (1897 m. 28 Nr.). Laikraštyje galima rasti daug medžiagos, atspindinčios santykius tarp lietuvių ir Prūsijos valdžios, tarp lietuvių nacionalinio sąjūdžio veikėjų ir jų priešininkų. 1897 m. J. Traušys savo laikraštyje apšmeižė „Birutės“ draugiją, už ką buvo patrauktas atsakomybėn. Redaktorius lapkričio 2 d. Priekulėje įvykusiame teisme buvo nubaustas 50 markių buda ir turėjo užmokėti teismo išlaidas³⁹. Tačiau „Laiško“ leidėjas nenurimo. 1900 m. 33 numeryje jis vėl puola „Birutės“ narius, kaltina Tilžės laikraščius „socialdemokratiška dvasia kvepiant“. 1907 m. už šmeižikiškų prasimanymų skleidimą prieš J. Strėkį J. Traušys yra dar kartą priverstas sumokėti 50 markių buda ir padengti teismo išlaidas⁴⁰. Kokia buvo pažiūra pažangesnių lietuvių veikėjų į „Konzervatyvų draugystės laiško“ leidėją, gerai charakterizuoja M. Jankaus žodžiai: „Rėdytojas to laiško, Traušys, labai kytrus, niekniekių raštininkas ir turi pasisekimą savo laiškus paplatinti, lygiai kaip ir knygas. Iš tokio priekala išėjo „Kelonė per peklą bei dangų“, „Adynos išpažinimai“, „Grometos iš peklos“, iš vokiško išguldė V. K. [Vilius Kučius — D. K.]. Tas Traušys prieš kiekvieną lietuviškai dumojančią ir kalbantį didei begėdiškai pasielgia“⁴¹.

Klaipėdos mokytojas A. Einaras 1880 m. nupirko iš F. Kuršaičio „Keleivį“ ir pats ėmė jį leisti, pavadinęs „Naujuoju keleiviu“. Tačiau veikiai laikraštis atsidūrė Tilžės spaustuvinininko J. Reilenderio nuosavybėje. 1883 m. A. Einaras vėl organizuoja periodinį spaudinį, dabar jau leidžiamą kaip

„Konzervatyvų draugystės“ priedą. 1886 m. A. Einaro „Keleivį“ nupirko J. Traušys, redaktoriumi pakviesdamas mokytoją Vilių Kučių iš Paupelių. Laikraščio prenumeratos kaina metų ketvirčiui pakilo iki 50, su atnešimu į namus — 65 pfenigių. „Keleivyje“ buvo skelbiami menkaverčiai literatūriniai kūriniai, kartais nuotykinio, o dažniausiai religinio turinio. Pvz., 1896 m. 38 Nr. išspausdinta „Palaimos daktaras“, 43 — „Sergas prie šventojo kapo“, 44 — „Mano pirmasis važiavimas ant velocipeda“. Visus šiuos skaitymus ruošė ir iš vokiečių spaudos vertė redaktorius.

Rinkiminių kovų įkarštyje Priekulės spaustuvėje pasirodė „Lekiantieji laišakai, išduoti nuo konzervatyviškos draugystės Klaipėdos bei Šilokarčiamos kreizų“, dviejų puslapių lapelio pavidalo leidinys. Pirmasis numeris išėjo 1881 m. vasario 1 d. Pastovaus periodiškumo „Lekiantieji laišakai“ neturėjo, 1881 m. vasarą buvo leidžiami po vieną numerį kas mėnesį, spalįje — kas savaitę. Tai buvo agitacinio, politinio turinio lapelis. Apie paskirtį galima spręsti iš straipsnių pavadinimų: „Ko liberalai nor?“ (Nr. 2), „Ko mes konzervatyvai norim?“ (Nr. 3), „Apie skyrimus“ (Nr. 2), „Liberališkas dumojimas (1882, Nr. 2). 1—8 numerio, išskyrus septintą, atsakinguoju redaktoriumi pasirašė F. Šrioderis. Septintą numerį leidė ir atsakingojo redaktoriaus vardu pasirašė J. Traušys. Nuo devinto numerio atsakingojo redaktoriaus nebėliko: „Druck von G. Trauschies in Prökuls“. Susijungus įvairių apskričių konservatorių draugijoms į Rytprūsių konservatorių partiją 1882 metų pradžioje, lapelis išėjo kiek pakeistu pavadinimu: „Lekiantieji laišakai rytprūsiškos

³⁹ Iš prūsų provincijų.— „Konzervatyvų draugystės laiškas“, 1897, sept. 21.

⁴⁰ Iš Lietuvos bei mūsų provinco.— „Lietuviška ceitunga“, 1907, jun. 18.

⁴¹ Trumpi nusidavimai prūsų Lietuvos. Tilžė, M. Jankaus sp., 1891, p. 13.

konzervatyvų draugystės". 1881 m. išleista 12, 1882 m.— 2 „Lekiančiųjų laiškų“ numeriai. Šie duomenys nėra tikslūs, nes kai kurie egzemplioriai yra dingę.

J. Traušio sumanymu 1887 m. buvo pradėtas leisti dar vienas periodinis leidinys — „Laiškelis apie evangelijos praplatinimą tarp pagonių“. Gal dėl medžiagos trūkumo arba dėl kitų priežasčių leidimas sustojo. Aišku, kai kurie numeriai galėjo ir dingti be žinios. Šiuo metu Lietuvos TSR Knygų rūmuose saugomas vienintelis „Laiškelių“ egzempliorius — 16 puslapių leidinėlyje rašoma apie misionierių veiklą.

Priekulėje buvo spausdinami ir kiti laikraščiai. J. Traušio spaustuvės paslaugomis naudojosi įvairūs savininkai ir draugijos. 1875—1877 metų laikotarpyje F. Kelkis iš Kisinų retkarčiais išleisdavo „Pasiuntinystės laiškėlių“, skirtą misijoms. J. Traušys prie jo rengimo nepridėjo, redagavo ir medžiagą teikė pats leidėjas, o jam mirus — M. Kybelka. 1891 m. Priekulės spaustuvėje iki 15 numerio ėjo T. Štruko redaguojamas laikraštėlis „Alyvų lapai“. Vėliau leidimas buvo perkeltas į Tilžę. 1914 m. sausio mėnesį pas J. Traušį pradeda spausdinti „Metinį pasiuntinystės laiškėlių“ Vangemano misionierių draugija. Jame skelbiamos žinios apie draugijos veiklą, lietuvių surinktų aukų sąrašai, įvairūs religinio pobūdžio straipsniai. Iš viso išleista tik 3 numeriai po 4—6 puslapius.

Pirmojo pasaulinio karo pradžia spausuvei iškėlė gausybę sunkumų. Vis mažiau beliko prenumeratorių ir pirkėjų. Į kariuomenę tapo pašaukti kvalifikuoti spaustuvės darbininkai. Vienas J. Traušio sūnus dar karo pradžioje pateko į carinės armijos nelaisvę, kitas, gimęs 1894 m., kaizerinės ka-

riuomenės lakūnas, žuvo Prancūzijoje 1918 m. rugpiūčio 18 d. Gavus šią žinią, Jurgi Traušį ištiko širdies priepuolis, ir jis po 3 dienų, 1918 m. rugpiūčio 22 d. mirė⁴². Spaustuvės rūpesčiai užgėlė žmoną ir V. Kučių. Dėl darbo jėgos trūkumo „Konzervatyvų draugystės laiškas“ ne kartą išėjo tik dvejų puslapių bei priedo „Keleivis“. Nebeišleido sekantiems metams ir „Evangeliško kalendorių“. V. Kučius nespėjo versti vokiškų laikraščių, todėl medžiaga dažniausiai buvo perspausdinama iš pasenusių lietuviškų.

Revoliucija Vokietijoje pakreipė įvykių eigą ir Klaipėdos krašte. Visuomeniniame ir politiniame gyvenime vis labiau ėmė reikštis demokratiniai sluoksniai, kareivių organizacijos, „zoldatenratai“. Represijų susilaukė ir monarchijos šalininkų spaudos organas. 1918 metais 93-čio numerio pirmame laikraščio puslapyje redaktorius pranešė: „Didieji šio česo persimainymai mumis priverčia su išleidimu „Konzervatyvų draugystės laiško“ apsisototi. Kadangi Vokietijoje socialdemokratų viršų gavę yra, mes savo „Draugystės laiško“ po šitu vardu išleisti nenorėdami, geriaus su jo išleidimu apsisotisme. Mes širdingai pasidėkavojame visiems savo mielėms skaitytojams už tą mūsų „Laiškui“ per beveik 40 metų ilgai išrodytą išsitikėjimą ir velijam jums dar daug palaimingų metų sulaukti. „Konzervatyvų draugystės laiškas“ apsisotia išėjęs. Ar dar kartą išeis, nežinome. Su „Draugystės laišku“ pasibaigia ir jo priedas „Keleivis“. Spaustuvė buvo uždaryta. Spausdinimo mašina, raidės ir kitus įrengimus nupirko Klaipėdos bei Šilokarčiamos apskričių socialdemokratų partija savo laikraščio leidybai⁴³.

⁴² Iš Lietuvos bei mūsų provinco.— „Lietuviška ceitunga“, 1918, aug. 24.

⁴³ Iš Lietuvos bei mūsų provinco.— „Lietuviška ceitunga“, 1918, dec. 31.

Neturint archyvinės medžiagos, sunku apibūdinti spaustuvės darbininkų skaičių, sudėtį, kvalifikaciją. Faktų stoka neleidžia pasakyti ką nors konkretaus apie pirmąjį spaustuvės meistrą R. Vyskę, darbininką Penerį, spaustuvės mokinių M. Šerniaus, K. Kybelkos, M. Kiošio bei kitų vaidmenį Priekulės leidybinėje įmonėje. Tačiau kai kurių žinių galima surasti pačiuose Priekulėje spausdintuose leidiniuose, pvz., „Konzervatyvų draugystės laiške“ bei jo priede „Keleivis“, kalendoriuose ir knygoje. Buvo užrašyta duomenų iš gyvųjų liudininkų, seniausių Priekulės ir jos apylinkės gyventojų. Tai Raimonytė Ona, Karolio, gimusi 1891 m., dabar gyvenanti Lankupiuose, rašytoja Ieva Simonaitytė, gim. 1897 m., Žilaitienė Ana, gim. 1899 m., gyvenanti Margių kaime, Kavolis Martynas, Martyno, gim. 1901 m., dabar gyvenantis Dėglių kaime, Kibelkienė Marija, Jono, gim. 1904 m., dabar gyvenanti Priekulėje. Kai kuriuos duomenis pateikė spaustuvininko duktė Grėtė Traušytė, gyvenanti Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje.

Vilhelmas Kučius, Nemažo skaičiaus knygų vertėjas, „Keleivio“ redaktorius V. Kučius gimė 1861 m. Priekulės valsčiuje. Buvo mokytoju Melnragėje, Paupeliuose, Doviluose, galiausiai Priekulėje. Pirmais mokytojavimo metais rinko liaudies dainas, palaiškė ryšius su Tilžės „Birutės“ draugija, teikė medžiagą „Aušrai“. Pavyzdžiui, 1886 m. „Aušros“ 3 Nr. 86—87 p. išspausdinta V. Kučiaus užrašyta daina „Mergytė priešgynė“. Įsikūrus Kretingalės paskolos draugijai, tapo jos kasininku bei raštvedžiu. Kaip Priekulės leidėjo bendradarbis suagitavo visus draugijos

narius (jų buvo virš 80) prenumeruoti „Konzervatyvų draugystės laišką“⁴⁴. J. Traušys savo ruožtu pasižadėjo nemokamai spausdinti draugijos skelbimus. Suartėjęs su vokiečių konservatoriais, V. Kučius atitolo nuo nacionalinio lietuvių sąjūdžio ir tapo valdžios apmokamu veikėju. Pelnęs konservatorių pasitikėjimą, 1904 m. buvo perkeltas į Priekulę (pareigas pradėjo vykdyti nuo spalio 1 d.), kad dar sėkmingiau darbuotųsi jų spaudos organe. Be verstų knygųčių, V. Kučiaus plunksnai priklausė elementorius, daugybė straipsnių ir eilėraščių „Keleivyje“. Po J. Traušio mirties kurį laiką redagavo „Konzervatyvų draugystės laišką“. V. Kučius mirė 1919 m. rugpjūčio 21 d. Priekulėje, ten pat buvo ir palaidotas.

Jurgis Jokušys. Apie precenterio J. Jokušio gyvenimą ir veiklą išliko labai mažai duomenų. Priekulėje mokytojauti pradėjo 1878 m. rugsėjo 1 d. Dalyvavo konservatorių draugijos veikloje, kartu su F. Sriederiu, K. Sperberiu bei kitais žymesniais vadovais buvo rinkiminių kampanijų organizatoriumi. 1903 m. J. Jokušys iškilmingai šventė mokytojavimo 25-metį, o sekančiais metais atsisakė šių pareigų, užleisdamas vietą V. Kučiui⁴⁵. Už nuopelnus valdžia jį apdovanojo ordinu. 1904 m. spalio 1 d. J. Jokušys persikėlė į Klaipėdą. Spaudos istorikų minimas kaip vienas iš aktyviausių vokiečių konservatorių laikraščio „Tiesos prietelius“ organizatorių, 1—39 numerių redaktorius. Jis taip pat redagavo ir „Konzervatyvų draugystės laiško“ 4—39 numerius. 1904 m. susirgus „Lietuviškos ceitungos“ atsakingajam redaktoriui M. Šerniui, kurį laiką tal-

⁴⁴ Kretingiškoji Reifeseno draugystė.—„Keleivis“, 1896, sept. 29.

⁴⁵ Iš prūsų provincijų.—„Konzervatyvų draugystės laiškas“, 1904, okt. 1.

kininkavo ruošiant šį laikraštį spaudai⁴⁶.

Jonas Joniškis. Gimė 1829 m. liepos 19 d.⁴⁷. Greičiausiai turėjo aukštesnį nei pradinį išsilavinimą bei nemažų literatūrinių gabumų, nes jo straipsniai pasižymi kalbos sklandumu, minties aiškumu. Gyvendamas Priekulėje, artimai bendradarbiavo su leidėju J. Traušiu, teikė medžiagą jo laikraščiams, ypač „Konzervatyvų draugystės laišku“. Daugiausia rašė buities klausimais. XIX a. pabaigoje emigravo į JAV, iš kur siuntinėjo į Priekulę korespondencijas apie tenykščią lietuvių veiklą, gyvenimo sąlygas, komentavo Amerikos politinius įvykius. Mirties data nežinoma. 1906 m. gyveno Niujorke.

Martynas Miklovaitis. Apie šio žmogaus gyvenimą žinoma labai mažai. Jis pasireiškė politinėje veikloje, buvo aršus vokiškųjų konservatorių šalininkas. M. Miklovaitis 1900 m. dalyvavo komiteto, ruošusio peticiją kaizeriui dėl lietuvių suvaržymų, darbe. Buvo artimas J. Traušio pagalbininkas, rašė politinio pobūdžio straipsnius. Tikriausiai pasirašinėjo slapyvardė, nes jo pavardė „Konzervatyvų draugystės laiško“

puslapiuose retai tesutinkama. Šilutės apskrities lietuvių draugijos pirmininkas Jurgis Strėkis 1903 m. už šmeižtą patraukė teisman redaktorių J. Traušį ir jo bendradarbį M. Miklovaitį, bet byla baigėsi susitaikymu⁴⁸. Gyveno Laučiuose.

Jurgis Martinaitis. 1907—1914 metų laikotarpyje J. Traušio spaustuvėje dirbo J. Martinaitis, gimęs 1893 m. birželio 3 d. Pangesų kaime. Tris metus mokėsi Pangesų pradinėje mokykloje, keturis — Priekulėje pas mokytoją V. Kučią. Keturiolikos metų pradėjo dirbti J. Traušio spaustuvėje mokiniu. Vėliau buvo raidžių rinkėju, korektoriumi ir vertėju. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, J. Martinaitį mobilizavo į kaizerinę armiją, tačiau greitai paskyrė dirbti kariuomenės spaustuvėje Kaune. Buržuazijos valdymo laikotarpiu dirbo „Lituanijoje“, 16 metų — „Ryto“ spaustuvėje. Po Didžiojo Tėvynės karo dalyvavo kolūkinėje gamyboje, vėliau dėl pablogėjusios sveikatos nebedirbo. Mirė 1970 m. rugpiūčio 25 d. Piaučiuose, netoli Priekulės⁴⁹. Šias žinias suteikusi J. Martinaičio našlė prisimena, kad kartu su vyru pas J. Traušį spaustuvės meistru dirbo E. Karalius, Jurgio Martinaičio dėdė.

Vilniaus V. Kapsuko universiteto
Mokslinės informacijos katedra

Iteikta 1975 m. sausio mėn.

ПРЕКУЛЬСКАЯ ТИПОГРАФИЯ

ДОМАС КАУНАС

Резюме

Прекуле, старое селение клайпедского края, в письменных памятках упоминается с 1540 г. В начале реформации здесь был создан дом молитвы, руководителями которого чаще всего назначались воспитанники кенигсбергского

и других университетов. Стоит упомянуть Ф. Масальскиса (около 1558—1613), Й. Альдаса (около 1580—1642), сотрудника Л. Зенгштока, автора первого литовского справочника пчеловодства Д. Зетегаста (около 1730—

⁴⁶ Iš Lietuvos bei mūsų provincio.—„Lietuviška ceitunga“, 1904, dec. 16.

⁴⁷ Gromata iš Amerikos.—„Konzervatyvų draugystės laiškas“, 1903, jul. 14.

⁴⁸ Bruožis A. Mažosios Lietuvos politikos veidrodys. K., 1929, p. 107.

⁴⁹ Madlenos Martinaitienės pateikti duomenys, užrašyti 1973 m. rugpiūčio 14 d.

1810), сотрудников Г. Несельмана, А. Шлейхера, Ф. Куршайтиса, А. Беценбергера. Развивающиеся капиталистические отношения создали благоприятные условия росту Прекуле. В середине XIX в. здесь находилось немало предприятий торговли и власти, а также были налажены хорошие коммуникационные связи со всеми городами Западного края. В 1856 г. заведующий детским приютом Ф. Шредер (1829—1906) по прибыльным соображениям создал типографию. Типографом он работал 10 лет и за этот период издал около 40 печатных изданий. Почти половину их составляли буквари, книги светского содержания, справочники практической работы. Это большая заслуга Ф. Шредера, так как в то время народу навязывалась религиозная литература. В 1866 г. получил начало календарь «Evangeliškos kalendros». С 1875 г. Прекульская типография переходит в руки Ю. Траушиса. Он отличался крайней религиозностью и покорностью немецкому монархизму, из-за чего заслужил большое доверие власти. Неслучай-

но в 1880 г. Ю. Траушису было доверенно издание органа партии консерваторов. Газета «Tiesos prietelius», в 1882 г. названная «Konzervatyvų draugystės laiškas» несколько десятилетий являлась орудием распространения идей, враждебных национальным интересам литовцев в клайпедском крае. Ю. Траушис за годы своей издательской деятельности (умер в 1918 г.) напечатал около 150 книг, продолжал издательство календаря. Несмотря на религиозную ограниченность и идейную направленность, эти издания в условиях германизации литовцев задерживали уничтожение родного языка, воспитывали читающее общество. В периодической печати зафиксировано немалое количество исторических и краеведческих материалов.

В Прекульской типографии первые навыки к издательской работе приобрели передовые общественные деятели клайпедского края М. Шярнюс, М. Киошис, типографы К. Кибелка, Ю. Мартинайтис и другие.

PRIEKULĖ PRINTING-HOUSE

DOMAS KAUNAS

Summary

Priekulė, an old settlement of Klaipėda region, is mentioned in written sources from 1540. At the beginning of Reformation there was founded a chapel (prayer house), the ministers of which had often been graduates of Karaliaučius and other universities. They are F. Masalskis (about 1558—1613) an examiner of the translation of J. Bretkūnas Bible, J. Aldas (about 1580—1642) a collaborator of L. Zengštokas, the author of the first Lithuanian agriculture guide D. Zetegasas (about 1730—1810) and some other collaborators of G. Neselmanas, A. Šleicheris, F. Kuršaitis, A. Becenbergeris.

Developing capitalist relations made favourable conditions for the growth of Priekulė. In the middle of XIX century it had a great number of authority and trade institutions and good communications with the towns of all Western lands. In 1856 the head of orphan-

asylum F. Šrioderis founded a printing-house exeting to get some profit of it. He had been working as a printer for 10 years and during this period he published about 40 printings. Almost half of them were of secular contents, i. e. text-books, guides for practical work etc. It was his great merit because people at that time were stuffed with religious literature. From 1866 he started to publish the calendar „Evangeliškos kalendros“. From 1875 the printing-house of Priekule passed to J. Traušys. Being famous of the religiousness and submissiveness to German monarchism he had gained great confidence of the authorities. That why in 1880 he was appointed to publish an organ of conservative party the newspaper “Tiesos prietelius“. From 1882 it was called “Konzervatyvų draugystės laiškas“. Several decades it was known as an antagonist to Lithuanian national interests.

In Klaipėda region J. Traušys during his printing activity (he died in 1918) had published about 150 books, he continued publishing of calendars as well. In spite of their religious narrowmindedness and inimical ideology these issues prevented from extermination the native language and fostered the society of readers.

In periodicals one can find a great number of historical material and studies of local lore.

Some progressive men such as M. Šernius, M. Kiošis, printers K. Kibelka, J. Martinaitis and others acquired their first habits of printing and publishing work in Priekulė printing-house.